

Почапська Оксана

Кам'янець-Подільський державний університет

**ТЕМАТИЧНІ МЕЖІ МАЛИХ ФОРМ УКРАЇНСЬКОЇ
САТИРИЧНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ У ПЕРІОДИЧНИХ
ВИДАННЯХ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ 1917-1921 рр.**

У статті мова йде про тематичні межі малих форм української сатиричної публіцистики у періодичних виданнях Подільської губернії 1917-1921 рр. Аналізуючи пресу окресленого періоду, автор виокремлює чотири найбільших та найповніших тематичних групи, в межах яких розвивалися малі форми сатиричної публіцистики.

Ключові слова і словосполучення: сатирична публіцистика, Подільська губернія, тематичні межі, замітка, епіграма, анекдот.

Подільська губернія 1917-1921 рр. займала надзвичайно цікаве геополітичне становище: з одного боку, вона, за визначенням С.Рудницького, перебувала у закутках української географії, а з іншого — мала досить вигідне розташування з точки зору міжнародних зв'язків. Саме тому під час національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. Кам'янець-Подільський — центральне місто Подільської губернії — певний час (у зв'язку із загальновідомими історичними умовами) фактично був столицею Української Народної Республіки.

Упродовж 1917-1921 рр. на території Подільської губернії налічувалося близько 30 друкованих видань (до цього числа не входять агітки, листівки та бюлетні).

За відсутності інших шляхів масового оповіщення, преса зайняла позицію найпотужнішого засобу впливу на масову свідомість. І, оскільки у 1917-1921 рр. свобода слова в українському періодичному друці була «невідомою» категорією, на інформаційну арену вийшла сатирична публіцистика, серед жанрів якої надзвичайною популярністю користувався фейлетон (середня і велика форма сатири) та анекдот, приказка, приповідка, сатиричний вірш, гном (малі форми сатиричної публіцистики).

Проблемами української сатиричної публіцистики в українському журналістико- та літературознавстві займалися О.Кузнецова [5], А.Капелюшний [4], Л.Кройчик [6] та ін. Проте сатирично-публіцистичні жанри вивчалися в основному на матеріалі періодичних видань центру, не прив'язано до якого-небудь історичного періоду. При цьому абсолютно не брався до уваги той факт, що так звані «периферійні» газети дають змогу простежити будь-яку еволюцію (чи то окремого жанру, чи течії загалом) в усій її повноті, оскільки — і це є однією із суттєвих особливостей — периферія окремі явища засвоює тоді, коли вони вже були апробовані центром. Завдяки цьому явище надійно консервується у його засвоєному (тобто первісному) вигляді аж до того часу, поки не починає творити себе самостійно.

Саме дослідженню тематичних меж малих форм сатиричної публіцистики у періодичних виданнях Подільської губернії 1917-1921 років присвячено нашу статтю.

Ведучи мову про малі форми сатиричної публіцистики, перш за все варто зазначити, що більшість із них тяжіє до художньої літератури, а не до публіцистики. Проте вже сама їх поява у пресі накладає на них тавро публіцизму. Крім сатиричної гуморески та сатиричної замітки, до малих форм газетно-журнальної сатири відносять також байку, пародію, епіграму, анекдот, сатиричний афоризм. Такі явища, як репліка, карт (жарт) ми, слідом за А.О.Капелюшним та ще рядом дослідників преси початку ХХ століття, відносимо до різновидів замітки чи пародії, оскільки до 20-х років ХХ ст. вони не пройшли всіх етапів свого становлення, а тому говорити про них, як про окремі жанри сатиричної публіцистики 1917-1921 рр., ми не маємо права.

Малі форми газетної сатири за своїми інформативними властивостями практично не поступалися великим та середнім формам. Подібно до останніх, серед малої сатиричної публіцистики ми можемо виділити декілька тематичних груп. Найбільшою і найширшою за жанровим складом була група агітаційної сатири.

Найвагомішою особливістю агітаційної сатири є те, що у період зародження національно-визвольних змагань і аж до остаточного утвердження більшовицького режиму, агітаційно-сатиричні вірші та приказки друкувалися як у сатиричних, так і в несатиричних виданнях разом із шаржами та карикатурами. Найчастіше це був єдиний комплекс — карикатура і чотиривірш (чи короткий прозовий діалоговий текст) в якості підпису до малюнка.

Ілюстративний матеріал при цьому досить часто ніяк не доповнював написаного — просто використовувався як наочність для напівграмотного читача.

Взагалі, агітаційно-сатирична поезія — це твори конкретного факту. Якщо у творах періоду зародження національно-визвольних змагань велика увага приділялася (відповідно до політичних орієнтирів засновника друкованого органу) агітації проти класових ворогів, проти міжнародного імперіалізму, проти експансійної поведінки більшовицької партії, антирелігійній та антиклерикальній агітації, то починаючи з кінця 1919 року агітаційна поезія починає лічувати конкретних носіїв того чи іншого недоліку:

*«Ой, Петлюро, вражий сину,
соціал-гетьмане!
Чого сунеш в Україну
З польськими панамі?
Коло себе гайдамаків,
Бандитів гуртуєш.
Та за «ненькой Україной»
З Польщею торгуєш...
...Не лізь, Юдо, на Вкраїну,
Ховайся за пана!»*

*Бо Червонеє Козацтво
Задасть прочухана!.. [7, с.2].*

Серед цієї тематичної групи популярним явищем у подільській пресі став досить рідкісний у цей період жанр сатиричної публіцистики — віршований анекдот:

Троцький і розум

*Пише Троцький до Леніна
З України листи,
Що багато тут хліба,
Тут хвата, що їсти...
Тільки біда, каже, в тому,
Що опасно брати,
Бо кулаки збунтувались
І не хочуть дати!
А Ленін йому на тее
Так відповідає:
«Так де ж твоя голова
Розумна?», питає!
Лист Леніна та дядькам
До рук та попався.
Перечитав писар Хома
Та й так розписався:
«Ленінові від Троцького
Пише писар Хома,
Що Троцькому в мозгівниці
Давно не всі дома!» [8, с.2].*

Із числа так званих явних агіток чітко виділялися ще групи творів агітаційно-релігійного та агітаційно-міжнародного спрямування. Проте, якщо на початковій та середній стадіях перебігу національно-визвольних змагань «міжнародна» тема трансформувалася у тему «іноземної інтервенції», чи йшла з нею поряд, то пізніше (ближче до середини 20-х років) вона стає власне міжнародною, в тому сенсі, в якому ми звикла сприймати її сьогодні.

Другою за популярністю тематичною групою стала політична сатира. Серед її жанрових уподобань на перше місце слід поставити приказки, анекдоти і частівки (у масштабах України до цієї групи варто також віднести коломийки, проте у пресі Подільської губернії визначеного періоду вони не зустрічаються взагалі):

«Хто має бути підвишеним, того і кулі не візьмуть, — сказав Петлюра, тікаючи з України» [1, с.2];

«Більшовицький прийде рай — то подалі все ховай» [2, с.8];

«На протязі року Божого 1919-го одні обіцяли, а другі раділи. Задоволені обидва боки» [3, с.4];

«Ой, жаль, мати, жаль — суне хмарою москаль, та на тую хмару маєм свою чару, через гайдамаку прийде їм до ляку, через козаків не знайде шляхів» [2, с.8].

Ця тематична група надзвичайно тісно перепліталася із агітаційною сатирою на міжнародну тематику, оскільки автор часто не просто висміював політичний устрій чи політичних діячів, а робив це у порівнянні зі своїм власним ідеалом.

Наступну, менш актуальну, проте надзвичайно жанрово насичену групу становить сатирична публіцистика, присвячена соціально-побутовому устрою життя українського та інших народів на території Подільської губернії, зокрема, та України, загалом. Серед цієї тематичної групи особливої популярності набули сатиричні мініатюри із описами кумедних чи відверто негативних рис окремої нації:

«Року Божого 1919-го листопаду 20-го «благоразумное населеніє» м. Кам'янця купило, а листопаду 25-го продало ікону для зустрічі Денікіна. Гроші пропили» [3, с.4].

До наступної тематичної групи відносимо сатиричну публіцистику на теми друку. Ця група містить в собі дружні шаржі, сатиричні епітафії та епіграми, присвячені діячам культури чи просто колегам автора. Так, наприклад, у газеті «Трудова Громада» за 22 січня 1920 року зустрічаємо сатиричну мініатюру Остапа Вишні:

«Року Божого 1919-го великий стогін бисть у Кам'янці — вийшов «Наш Шлях [газетне видання Подільської губернії — примітка наша]» [3, с.4].

В окрему тематичну групу варто віднести сатиричну публіцистику, присвячену проблемам освіти. Жанрово ця група в основному була представлена епіграмою чи сатиричною заміткою. При цьому мусимо зазначити, що сатирична замітка 1917-1921 рр. мала багато спільних рис (як композиційних, так і тематичних) із епіграмою. І лише у 1921 році ми спостерігаємо тенденцію до повного розмежування цих двох жанрів. При чому, сатирична замітка все ж зберігає ще ідейно-сміслову навантаженість епіграми. Досить часто, навіть у 1921 році, важко відрізнити: епіграма це чи замітка, присвячена конкретному факту. Від епіграми тут залишилася така риса, як монострофа, хоча вона і не властива всім творам цього жанру; від сатиричної замітки — конкретний факт, що не мав суспільного резонансу.

Вірність наших зауважень можна простежити на прикладах, взятих із несатиричних видань «Село» та «Наш Шлях».

Структура публікації в означених добірках така: наводиться цитата із допису селянина чи власкора без вказівки на його прізвище, після чого вміщується віршований (найчастіше — чотиривірш) відгук на подію чи факт, про які велася мова в епіграфі. Наприклад:

«3-го вересня 1918 р. в помешканню Кам'янецької Миської Думи відбулася нарада комісії по відкриттю Університету в Кам'янці. Ректор Університету професор Огієнко оголосив затверджений вже закон про Державний Університет в Кам'янці.

*Є освіта на Україні,
Є і Україна,*

*Є дитина українця —
Темнесенька бідна...
Бо якби батьки бажали
Дитиночку вчити,
Грошей нігди б не жаліли б —
На освіту дали б... [7, с.5].*

Взагалі, варто зауважити, що сатирична публіцистика цієї тематичної групи у несатиричних виданнях, на відміну від інших тематичних груп, зустрічалася надзвичайно рідко.

Підбиваючи підсумок сказаного вище, зазначимо, що малі форми сатиричної публіцистики за своєю інформативною спроможністю ні в чому не поступалися середнім та великим формам. Відповідно до кола об'єктів і предметів їх зацікавлення, малі форми сатиричної публіцистики можна поділити на декілька тематичних груп: агітаційна сатира; політична сатирична публіцистика; соціально-побутова сатирична публіцистика; сатирична публіцистика на теми друку. Жодна з них не обмежувала себе однотипністю жанрів та суджень. З одного боку, це було зумовлено географічним розташуванням Подільської губернії (точніше проживанням на її території великої кількості національних меншин), а, з іншого, — складною військово-політичною ситуацією та, відповідно, розмаїттям військово-політичних сил більш чи менш популярних серед населення.

Список використаних джерел:

1. *Афоризми* // Вісти. — 22 грудня. — 1920. — С.2.
2. *Афоризми* // Селянська громада. — 29 червня. — 1919. — С.2.
3. *Грунський П.* Історія // Трудова Громада. — 22 січня. — 1919. — С.4.
4. *Капелюшний А.О.* Виникнення і розвиток української радянської сатиричної публіцистики. — К.: НМК ВО, 1990. — 136 с.
5. *Кузнецова О.Д.* Засоби й форми сатири та гумору в українській пресі. — Львів: Видавничий центр університету ім. Івана Франка, 2003. — 250 с.
6. *Кройчик Л.* Современный газетный фельетон — Воронеж: Воронежский университет, 1975. — 229 с.
7. *Постіпаймо* до рідного університету // Село. — 7 вересня. — 1918. — №32-33. — С.5.
8. *Троцький* і розум // Український козак. — 10 серпня. — 1919. — С.2.
9. *Юда* // Украинская беднота. — 3 апреля. — 1920. — С.2.

In the article the question is about the thematic bounds of the small forms of the Ukrainian satiric publicism in the magazines and newspapers of Podilska province of 1917-1921st. Analyzing the press of the outlined period, the author selects four the greatest and the most complete thematic groups, in the bounds of which the small forms of satiric publicism was developed.

Key words and word-combinations: satiric publicism, Podilska province, thematic boundaries, note, epigram, anecdote.

Отримано: 6.09.2007 р.